

Mosaic olímpic

Recerca multidisciplinar i difusió dels estudis olímpics
CEO-UAB, 20 anys

Editors

Emilio Fernández Peña
Berta Cerezuela
Miquel Gómez Benosa
Chris Kennett
Miquel de Moragas Spà



Centre d'Estudis Olímpics
Universitat Autònoma de Barcelona



Ajuntament de Barcelona

Mosaic olímpic

Recerca multidisciplinar i difusió dels estudis olímpics
CEO-UAB, 20 anys

Editors

Emilio Fernández Peña, Berta Cerezuela, Miquel Gómez
Benosa, Chris Kennett, Miquel de Moragas Spà.

Edició

Ajuntament de Barcelona
i Centre d'Estudis Olímpics
de la Universitat Autònoma de Barcelona

**Consell d'Edicions i Publicacions
de l'Ajuntament de Barcelona:**

Ignasi Cardelús, Enric Casas, Eduard Vicente, Jordi Martí,
Màrius Rubert, Jordi Campillo, Glòria Figuerola, Víctor
Gimeno, Joan A. Dalmau, Carme Gibert, José Pérez Freijo.

Traducció i correcció lingüística

Anna Baldirà, Steve Norris, Mercè Roselló, UAB Servei
d'Idiomes Moderns

Diseny i maquetació

Mireia Rocher, Ramon G. Sedó,

Edició i impressió

Direcció d'Imatge i Serveis Editorials
www.bcn.cat/publicacions

© de l'edició: Ajuntament de Barcelona
i Centre d'Estudis Olímpics de la Universitat
Autònoma de Barcelona
© dels textos: els seus autors
ISBN de l'Ajuntament de Barcelona 978-84-9850-312-8
ISBN del Centre d'Estudis Olímpics 978-84-938759-0-9
Dipòsit legal: B.18575-2011
Abril 2011
Imprès amb paper ecològic

Agraïments

L'edició d'aquest llibre s'emmarca en la celebració dels
20 anys d'activitat del Centre d'Estudis Olímpics de la
Universitat Autònoma de Barcelona, creat al juny del 1989.
Volem expressar el nostre agraïment a totes les persones i les
institucions que, d'una manera o altra, han col·laborat a fer
realitat aquest projecte.
I, singularment, a l'Ajuntament de Barcelona, cofundador del
CEO-UAB, que ha fet possible la impressió d'aquesta edició.

Els continguts d'aquest llibre no es poden reproduir, ni
totalment ni parcialment, ni enregistrar, ni transmetre per
un sistema de recuperació d'informació, en cap forma ni
per cap mitjà, sigui fotomecànic, fotoquímic, electrònic, per
fotocòpia o qualsevol altre, sense el consentiment previ per
escrit dels editors.

Centre d'Estudis Olímpics (CEO-UAB)
Universitat Autònoma de Barcelona
Campus UAB – Edifici N, planta 1
E-08193 Bellaterra (Cerdanyola del Vallès)
Barcelona, Catalunya – Spain
Tel. +34 93 581 19 92
Fax: +34 93 581 21 39
ceoie@uab.cat
<http://ceo.uab.cat>

Mosaic olímpic

Recerca multidisciplinar i difusió dels estudis olímpics
CEO-UAB, 20 anys

Editors

Emilio Fernández Peña

Berta Cerezuela

Miquel Gómez Benosa

Chris Kennett

Miquel de Moragas Spà



Centre d'Estudis Olímpics
Universitat Autònoma de Barcelona



Ajuntament de Barcelona

Sumari

Presentació	9
Ana Ripoll	
Pròleg	11
Alejandro Blanco	
Introducció	13
Emilio Fernández Peña	
Les raons acadèmiques d'un centre d'estudis olímpics a la universitat	19
Miquel de Moragas	

Origen i evolució d'un Centre d'Estudis Olímpics

Els orígens del CEO-UAB, 1989-1994	31
Muriel Ladrón de Guevara	
La gestió de la informació i la documentació al servei d'un centre de recerca	39
Berta Cerezuela i Pilar Cid Leal	
El Moviment Olímpic i el món acadèmic	47
Núria Puig Brandes	
El CEO-UAB com a dinamitzador dels estudis olímpics	57
Testimonis d'experts internacionals que valoren el llegat del CEO-UAB:	
• Deanna Binder (Institute for Olympic Education at the University of Alberta)	58
• Susan Brownell (University of Missouri, St. Louis)	59
• Richard Cashman (University of Technology, Sydney)	60
• Laurence Chalip (University of Texas at Austin)	61
• Gabriel Colomé (Centre d'Estudis d'Opinió - Generalitat de Catalunya)	62
• Lamartine P. DaCosta (Universidade Gama Filho)	63

• Conrado Duránte z (Academia Olímpica Española).....	64
• Kang Shin-Pyo (Inje University).....	65
• Bruce Kidd (University of Toronto).....	66
• John MacAloon (University of Chicago).....	67
• Andy Miah (University of the West of Scotland).....	68
• Roy Panagiotopoulou (National and Kapodistrian University of Athens)	69
• Hai Ren (Beijing University of Physical Education).....	70
• Nancy Rivenburgh (University of Washington)	71
• Otto J. Shantz (University of Koblenz-Landau)	72

Els Jocs Olímpics de 1992

Conversa de Juan Antonio Samaranch, Pasqual Maragall i Josep Miquel Abad, deu anys després dels Jocs de Barcelona	77
Miquel Botella i Miquel de Moragas	
L’ombra de Barcelona	87
Isidre Rigau	
Les cerimònies olímpiques de Barcelona’92: el gran bufet de les imatges mediàtiques	97
Núria Garcia	
L’Olimpíada Cultural de Barcelona el 1992. Llums i ombres. Lliçons per al futur	105
Miquel de Moragas	
Conèixer la Barcelona olímpica: preservació i accés a la memòria dels Jocs Olímpics de Barcelona’92 a través de les fonts documentals	117
Berta Cerezuela	
Barcelona’92 i l’estudi dels llegats dels Jocs Olímpics	125
Chris Kennett	

Temes clau de l'Olimpisme

Televisió i Jocs Olímpics: simbiosi, globalitat i construcció de sentit	137
Emilio Fernández Peña i Ibone Lallana del Rio	
Els nous mitjans i els Jocs: el Moviment Olímpic i el web social en la difusió de missatges.....	147
Emilio Fernández Peña	
La dimensió cultural dels Jocs Olímpics: les cerimònies i les Olimpíades culturals com a plataformes per a unes polítiques culturals sostenibles	157
Beatriz Garcia	
Els voluntaris com a variable d'èxit als Jocs Olímpics del segle XXI	169
Anna Belén Moreno Vílchez	
Olimpisme i els estudis de gènere.....	177
Natividad Ramajo i Ibone Lallana del Rio	
Barcelona'92 postolímpica: esport i multiculturalisme	185
Chris Kennett	
La dimensió educativa dels Jocs Olímpics	193
Berta Cerezuela	
L'estudi de l'urbanisme olímpic: balanç de recerca i perspectives de futur.....	203
Francesc Muñoz	
Anàlisi de l'impacte econòmic dels Jocs Olímpics.....	215
Ferran Brunet	

Anàlisi de l'impacte econòmic dels Jocs Olímpics

Ferran Brunet

Professor titular del Departament d'Economia Aplicada de la UAB; Investigador col·laborador del CEO-UAB

Introducció

Els anomenats *megaesdeveniments* tenen una virtut doble: la seva organització incrementa l'activitat econòmica, sobretot les inversions en infraestructura, i la seva celebració incrementa la projecció del lloc on es duen a terme.

Els grans esdeveniments mobilitzen molta gent, dirigents i treballadors, atreuen participants i visitants, i generen un gran interès en els mitjans de comunicació, en particular la televisió, i en les persones. Els espectacles esportius són els megaesdeveniments més grans: uns Jocs Olímpics d'estiu generen les audiències televisives més elevades durant dues setmanes, i les seves cerimònies d'inauguració i de clausura obtenen la màxima quota de pantalla (*share*).

Per tant, els megaesdeveniments són una font de negoci, fins i tot una indústria. Els recursos necessaris per organitzar un megaesdeveniment es poden autofinçar amb els ingressos per drets de transmissió, publicitat, patrocini i marxandatge (*merchandising*), i atreuen nombroses inversions addicionals. En conseqüència, un megaesdeveniment pot reportar béns tangibles i intangibles significatius, que seran més grans i duraran més temps com millor n'hagi estat la gestió.

En un món amb lliure circulació de capitals, mercaderies i persones, orientat pel desenvolupament tecnològic i en el qual són essencials els serveis, en particular els relacionats amb l'economia del coneixement, les capacitats d'organització i d'acompliment d'un megaesdeveniment global milloren la productivitat, la competitivitat i el nivell de vida de la població seu.

De Barcelona a Pequín, del Mundial de Futbol de Sud-àfrica a la Capital de la Cultura Europea, de l'Expo de Xangai als Jocs de Rio 2016, els megaesdeveniments atreuen i impacten, i projecten ciutats, regions i països de vegades fins i tot moltes dècades després que s'hagin organitzat.

L'anàlisi dels megaesdeveniments s'ha desenvolupat sobretot des del cas de Barcelona (Brunet 1994; Moragas i Botella 1995 i 2002) i següents (Preuss 2004; Brunet i Xinwen 2009; IOC 2010). A partir d'aquest cas, considerarem els recursos i el llegat de les Olimpíades, especialment pel que fa a l'impacte econòmic.

1. Preparació dels Jocs: els recursos del cas Barcelona 1986-1992

Després del somni de Barcelona d'organitzar uns Jocs Olímpics i que aquests assolissin la màxima qualitat esportiva i humana, la ciutat va experimentar una impressionant transformació urbana. Aquest procés va posar en relleu tres aspectes:

1. Els Jocs de Barcelona van ser excel·lents pel que fa a organització i resultats esportius.
2. La transformació urbana provocada per les inversions que va generar la celebració dels Jocs va tenir un alt impacte econòmic i social.
3. La capacitat de l'economia de Barcelona d'aprofitar l'impuls dels Jocs i el seu llegat cabdal van fer que la ciutat passés de ser l'any 1990 l'onzena ciutat europea en atractiu a ser la sisena el 2000 i la quarta el 2010.

Per això els Jocs de Barcelona, pel que fa a desenvolupament i impacte, s'han convertit en un model des del punt de vista esportiu, organitzatiu, econòmic, social i urbanístic. En aquest sentit, analitzarem els aspectes següents:

- L'organització dels Jocs Olímpics de Barcelona 1992 des del punt de vista del model, les formes i els recursos durant el període 1986-1992.
- Els impactes de les inversions olímpiques en activitat, ocupació, renda, construcció, turisme i transport, amb un èmfasi especial en el període 1992-2004.
- La capacitat de Barcelona d'aprofitar l'impuls olímpic i continuar aquesta potenciació millorant pel que fa a posició estratègica durant el període 2004-2020.

1.1. El model de Barcelona pel que fa a l'organització dels Jocs Olímpics

En la pretensió d'organitzar uns Jocs Olímpics, el desig de Barcelona era desenvolupar unes competicions excel·lents, d'acord amb l'esperit olímpic, i promoure una gran transformació urbana que millorés la qualitat de vida i l'atractiu de la ciutat. Sens dubte, la clau de la feina ben feta i l'èxit (Samaranch 1992) dels Jocs Olímpics del 1992 rau en la força dels objectius —excel·lència organitzativa i impacte urbanístic—, el consens entre institucions i l'organització amb ens especials de gestió i economia mixta, així com en la gran capacitat de l'economia de Barcelona per respondre als estímuls olímpics i atreure inversions.

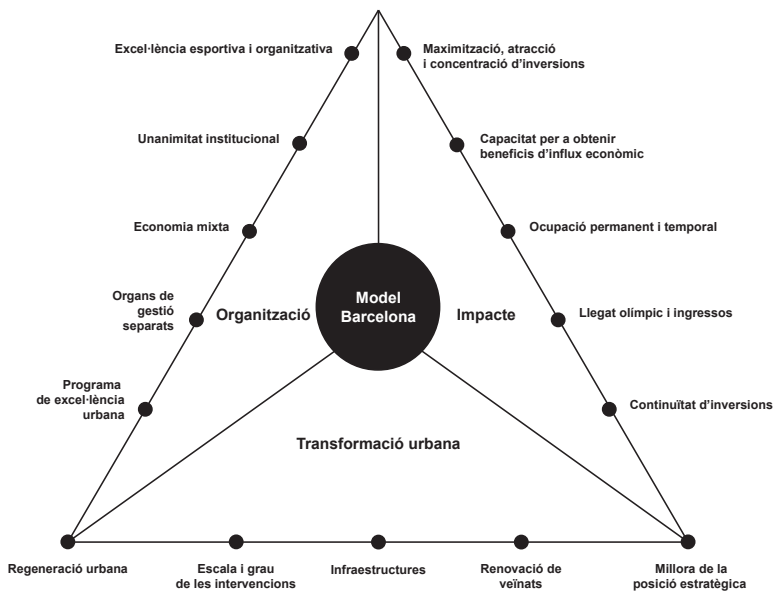
Aquestes formes característiques i els excel·lents resultats obtinguts (Ajuntament de Barcelona, diversos anys) componen, certament, un “model Barcelona” de transformació urbana i d'organització de grans esdeveniments. A la figura 1 recollim els elements del model Barcelona d'organització i renovació urbanística.

1.2. El cost dels Jocs Olímpics i el finançament de les inversions

Pel que fa als recursos econòmics dels Jocs, hem de distingir entre despeses d'organització (no utilitzables després de l'esdeveniment) i inversions en obres (utilitzables). Les despeses d'organització són l'autèntic “cost” net, ja que desapareixen amb l'esdeveniment. Per això convé minimitzar-les. En canvi, la inversió és el llegat, allò que romandrà. Per tant, convé maximitzar-la.

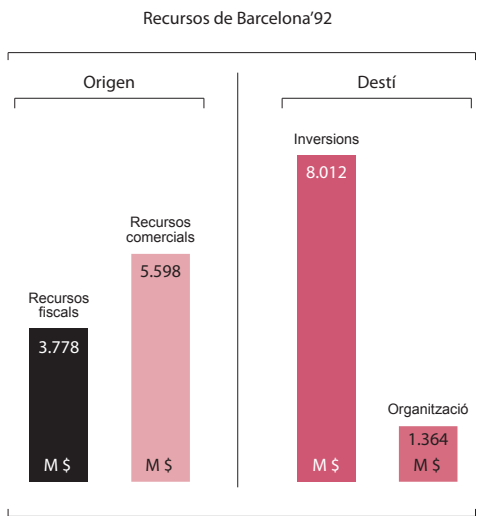
Els recursos aplicats a l'organització i les inversions, així com l'impacte que van tenir, es desglossen a la figura 2. Hi ha una gran diferència entre les despeses d'organització (1.364 milions de dòlars —en endavant, M\$—, en la major part autofinançats amb ingressos propis del comitè organitzador) i les inversions en obres (8.012 M\$). Les inversions van representar, per tant, el 85,5 % del total dels recursos olímpics (vegeu la taula 1).

Figura 1: El model Barcelona: organització, impacte i transformació urbana



Font: Brunet 1994 i 2009.

Figura 2: Recursos de Barcelona'92: origen comercial i pressupostari i destí en inversions i obres



Font: Brunet 1994.

Taula 1a: Recursos econòmics dels Jocs Olímpics de Barcelona'92: origen, destí i impacte

Valors acumulats durant el període 1986-1993 (en milions)	Pessetes corrents	Dòlars corrents	Dòlars constants de 2000	Euros constants de 2000	Distribució (%)	
A. ORIGEN O FINANÇAMENT DELS RECURSOS (= B)	1.119.510	9.376	11.532	12.474	100,0	
1. Recursos d'origen comercial (ingressos comerciales)	668.387	5.598	6.886	7.448	59,7	100,0
Inversions d'empreses privades nacionals	204.697	1.714	2.108	2.280	18,3	30,6
Inversions d'empreses privades estrangeres	108.320	907	1.116	1.207	9,7	16,2
Inversions d'empreses de l'Estat espanyol	130.416	1.092	1.343	1.453	11,6	19,5
HOLSA: ingressos de les seves empreses	42.306	354	435	471	3,8	6,3
COOB'92	182.648	1.530	1.882	2.036	16,3	27,3
• Drets de televisió	54.164	454	558	604	4,8	8,1
• Patrocinadors: aportacions en metàl·lic	58.152	487	599	648	5,2	8,7
• Patrocinadors: aportacions en espècie	42.448	356	438	474	3,8	6,4
• Loteries	20.143	169	208	225	1,8	3,0
• Altres	7.741	65	80	87	0,7	1,2
2. Recursos d'origen pressupostari (ingressos fiscals)	451.123	3.778	4.647	5.026	40,3	100,0
Transferències de l'Estat al COOB'92	12.947	108	133	144	1,2	2,9
HOLSA:crèdit amb amortització a càrrec del MEH i de l'AB	112.590	943	1.160	1.255	10,1	25,0
Inversions amb càrrec a pressupostos públics	325.586	2.727	3.354	3.628	29,1	72,2
• Ajuntament de Barcelona	22.789	191	235	254	2,0	5,1
• Generalitat de Catalunya	142.726	1.195	1.470	1.590	12,7	25,7
• Estat espanyol	116.124	973	1.197	1.295	10,4	31,6
• Unió Europea	8.100	68	84	91	0,7	1,8
• Altres administracions públiques	35.848	300	369	399	3,2	7,9

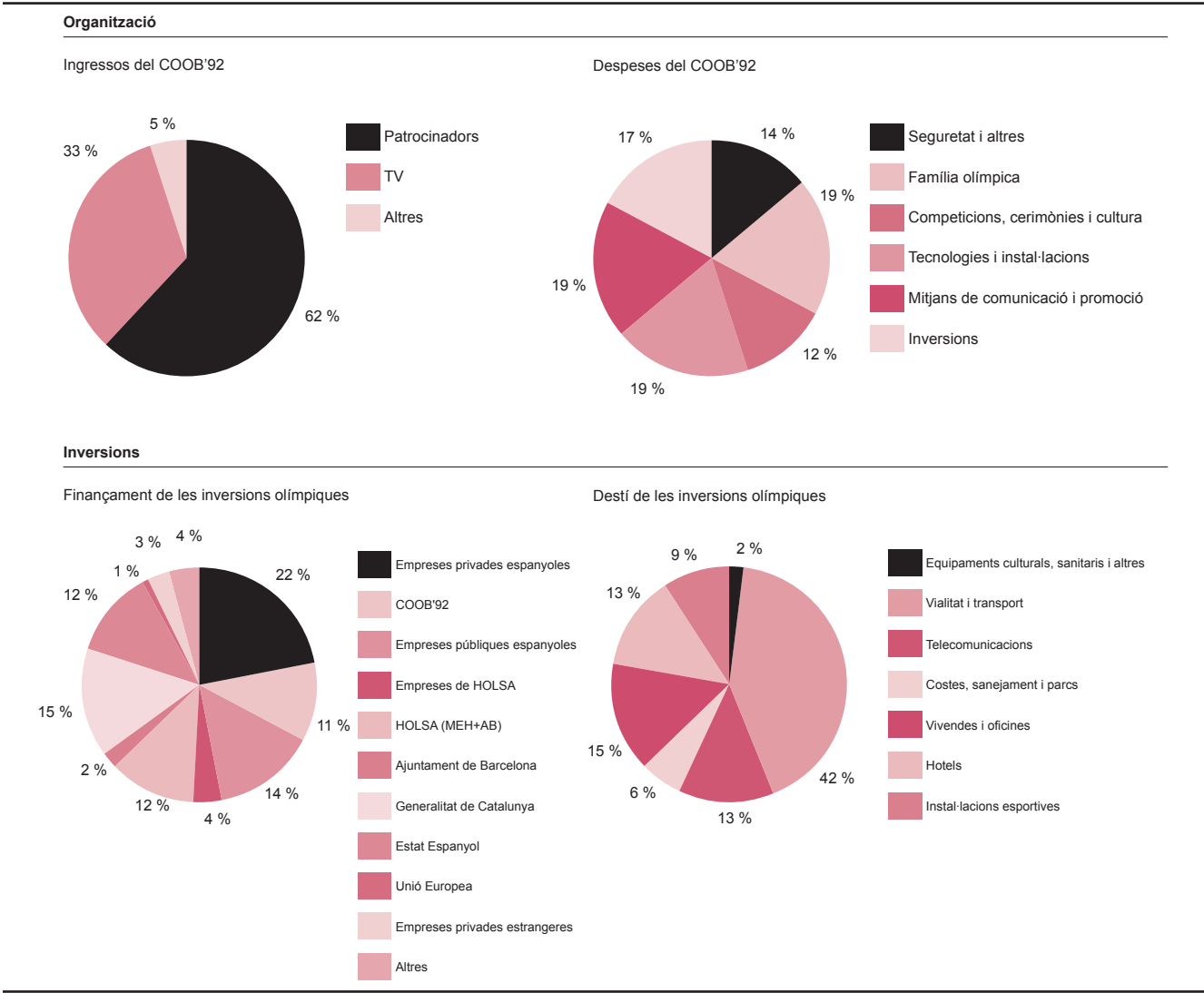
Taula 1b: Recursos econòmics dels Jocs Olímpics de Barcelona'92: origen, destí i impacte

Valors acumulats durant el període 1986-1993 (en milions)	Pessetes corrents	Dòlars corrents	Dòlars constants de 2000	Euros constants de 2000	Distribució (%)	
B. APLICACIÓ O UTILITZACIÓ DELS RECURSOS (= A)	1.119.510	9.376	11.532	12.474	100,0	
1. Recursos aplicats a l'organització (despeses d'organització en programes del COOB'92)	162.880	1.364	1.678	1.815	14,5	100,0
Competicions	14.045	118	145	157	1,3	8,6
Cerimònies i actes culturals	9.053	76	93	101	0,8	5,6
Premsa, ràdio i televisió	18.254	153	188	203	1,6	11,2
Instal·lacions i adequació d'entorns (excepte inversions)	13.510	113	139	150	1,2	8,3
Tecnologia	24.791	208	256	277	2,2	15,2
Serveis a la família olímpica	37.023	310	381	412	3,3	22,7
Seguretat	4.671	39	48	52	0,4	2,9
Gestió comercial i imatge	18.618	155	191	207	1,7	11,5
Estructura de suport	22.915	192	236	255	2,0	14,1
2. Recursos aplicats a obres (inversions públiques i privades relacionades amb els Jocs = Llegat olímpic)	956.630	8.012	9.855	10.660	85,5	100,0
Vialitat i transport	404.514	3.388	4.167	4.507	36,1	42,3
Telecomunicacions i serveis	123.313	1.033	1.271	1.375	11,1	2,9
Costes, sanejament i parcs	60.438	506	622	673	5,4	6,3
Vivendes, oficines i locals	139.741	1.170	1.439	1.556	12,5	14,6
Equipament hotelier	119.884	1.004	1.235	1.336	10,7	12,5
Equipament i instal·lacions esportives	87.511	733	902	976	7,8	9,1
Equipaments culturals, sanitaris i altres	21.229	178	219	237	1,9	2,2
C. IMPACTE ECONÒMIC TOTAL	3.107.788	26.028	32.014	34.628	100,0	
1. Impacte directe	1.165.600	9.762	12.007	12.987	37,5	
Recursos aplicats a organització i obres (A = B)	1.119.510	9.376	11.532	12.474	36,0	
Consum de visitants no residents	46.090	386	475	514	1,5	
2. Impacte induït	1.942.188	16.266	20.007	21.641	62,5	

Font: Brunet 1994.

Pel que fa a l'organització, el COOB'92 va liquidar el seu pressupost al juliol del 1993: 195.594 milions de pessetes,⁴² és a dir, 1.638 M\$ (equivalents a 1.678 M\$ constants del 2000), amb un superàvit de 3 M\$. D'altra banda, a mesura que el projecte olímpic avançava, les inversions que van fer els diferents agents públics i privats van anar superant clarament les que s'esperaven: 1.984 M\$ a l'abril del 1985, 6.435 M\$ al març del 1991 i 9.376 M\$ al juliol del 1993. L'autèntic cost, les despeses d'organització, es va mantenir fix en pessetes constants, mentre que les inversions promogudes pels Jocs es van expandir d'una manera extraordinària.

Figura 3: Estructures d'ingressos i despeses de l'organització i obres olímpiques de Barcelona'92



Font: Brunet 1994 i taula 1.

42. Quan Espanya es va integrar en la unió monetària europea l'1 de gener de 1999, la pesseta va ser substituïda per l'euro a un tipus de canvi de 166,386 pessetes per 1 euro. Aquest és el quocient que s'ha aplicat en comptar en euros. D'altra banda, en el període 1986-1993 el tipus de canvi mitjà entre la pesseta i el dòlar va ser de 119,4 pessetes per 1 dòlar americà. Aquest és el quocient aplicat en comptar en dòlars (FedStats 2007).

Entre els ingressos del COOB'92, hi sobresurt el creixement dels ingressos propis, que arriben al 75,2 % del total. Així, les aportacions dels patrocinadors i els drets de televisió van ser els ingressos principals del comitè organitzador. En referència a la destinació de les despeses d'organització, destaquen les facilitats per a la televisió i la premsa (centre internacional i tecnologia), i les competicions i les atencions a la família olímpica (vegeu la distribució a la taula 1 i la figura 3). El capítol principal de despeses del comitè organitzador va ser l'adquisició de serveis (49,9 % del total), i el segon, les inversions (33,8 %) (Barcelona Holding Olímpico 1990; COOB'92 1993).

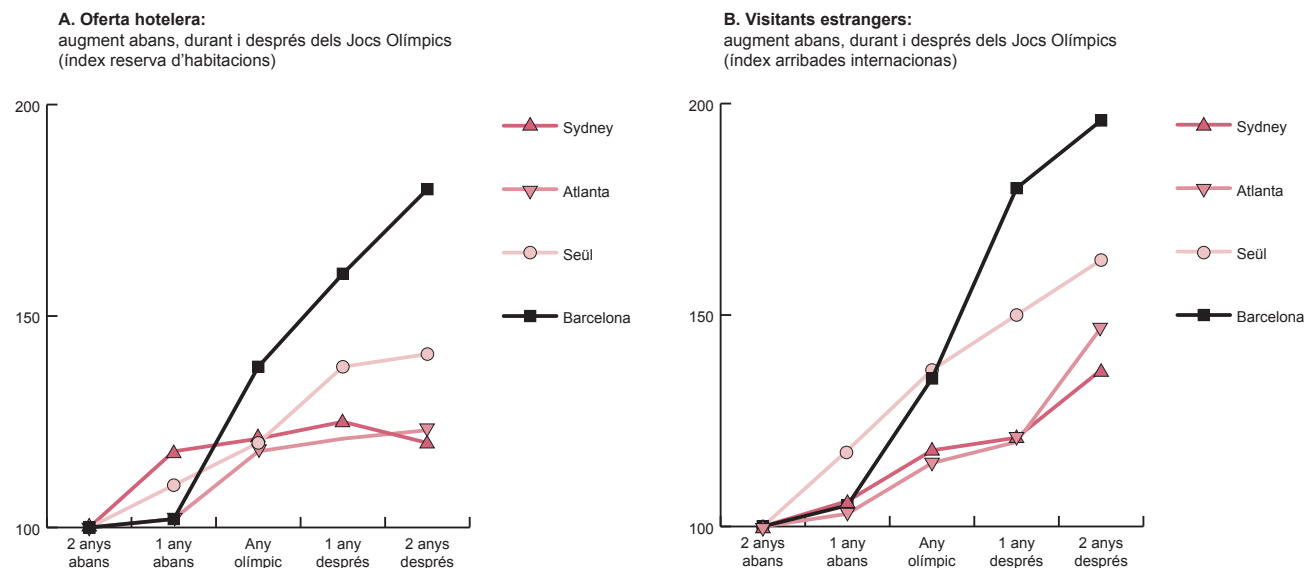
1.3. Ingressos dels comitès organitzadors olímpics

En comparació amb altres Jocs Olímpics, els de Barcelona destaquen per l'auge dels ingressos d'organització i les inversions olímpiques, així com per l'impacte que van tenir (vegeu les figures 4, 5 i 6) (IOC 2002 i 2010). En efecte, els Jocs de Barcelona són rellevants:

- Des d'una perspectiva global, com a model d'organització —el record de l'excel·lència de l'organització i dels resultats esportius es manté molt vi (Marshall 2004; Blake 2005)— i com a model de transformació urbana.
- Des d'una perspectiva local, pels efectes presents del gran esforç inversor, per la magnitud del llegat olímpic i per la importància de la seva influència en la millora de la posició estratègica de Barcelona.

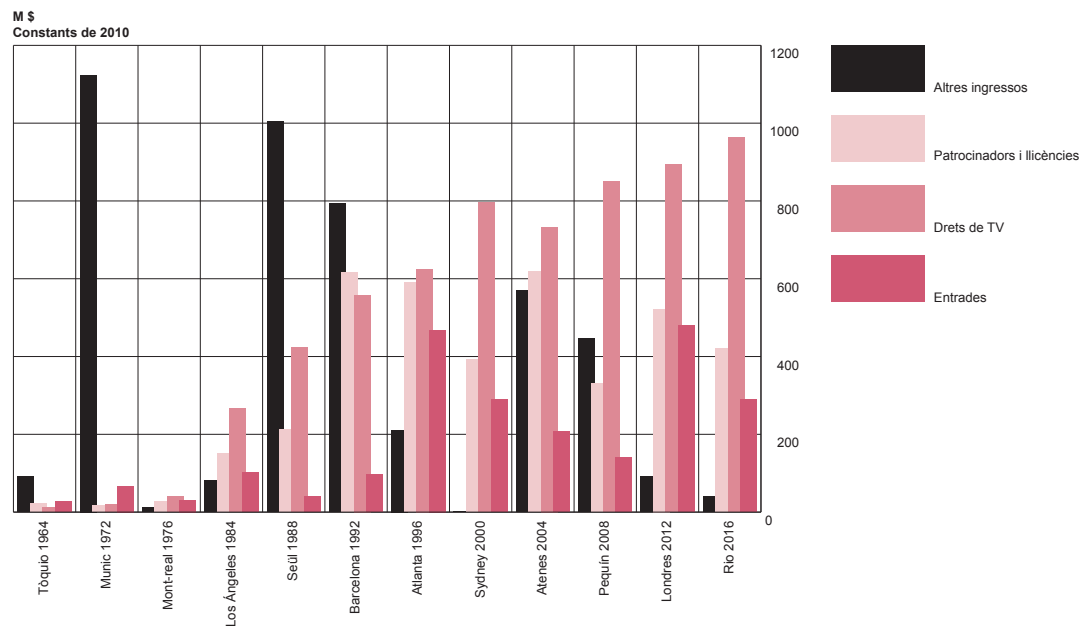
Per això és interessant analitzar les inversions fomentades per Barcelona'92, l'aprofitament del llegat olímpic i la continuïtat o no del procés d'inversió i renovació urbana (Brunet 1996 i 2009).

Figura 4: Respostes de ciutats olímpiques: aprofitament de les seves noves capacitats



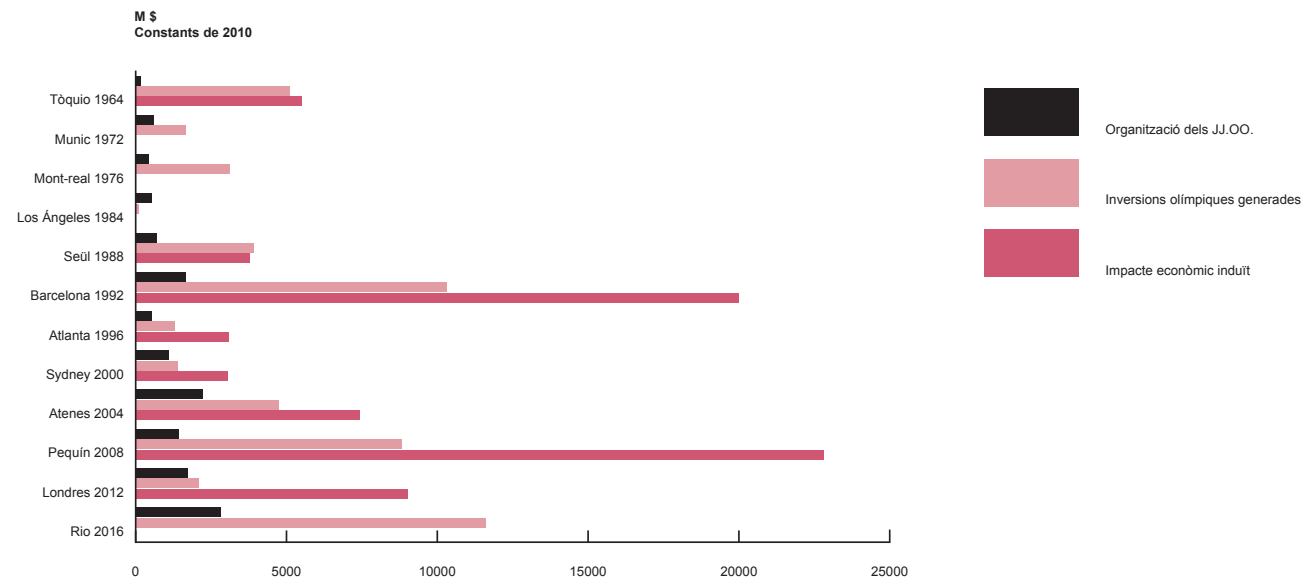
Font: Jones Lang LaSalle IP 2002.

Figura 5: Ingressos dels comitès organitzadors dels Jocs Olímpics: estructura i dinàmica, 1964-2016



Font: Brunet 1994 i 2009 i IOC 2010.

Figura 6: Recursos econòmics movilitzats pels Jocs Olímpics: organització, inversions i impacte, 1964-2016



Font: Brunet 1994 i 2002 i IOC 2002 i 2010.

1.4. Les obres dels Jocs Olímpics

A fi d'agilitar el procés inversor, l'Estat espanyol i l'Ajuntament de Barcelona van integrar els seus actius i obres olímpiques en una *joint venture*, Barcelona Holding Olímpico, S.A. (HOLSA). En un exemple excel·lent d'economia mixta, HOLSA va construir les principals instal·lacions olímpiques, la major part dels 78 quilòmetres de noves vies de circulació i la vila olímpica.

Sobre la base dels objectius de Barcelona'92, van caldre moltes obres i se'n van generar moltes més, la major part no directament necessàries per a la celebració dels Jocs. Aquest és, precisament, un dels impactes que pretenen les ciutats candidates a l'organització d'uns Jocs: afavorir el nombre més gran d'inversions utilitzables posteriorment. Les inversions del període 1986-1993 relacionades amb els Jocs de Barcelona es xifren en 8.012 M\$ (vegeu-ne els detalls a la taula 1).

Les obres olímpiques principals es van fer en els àmbits següents:

1. Infraestructura de vialitat i transport
2. Habitatges, oficines i locals
3. Telecomunicacions i serveis
4. Equipament hotel·ler
5. Equipament esportiu
6. Infraestructures mediambientals

El 61,5 % de les inversions olímpiques va tenir lloc en obra civil, una proporció que indica un aspecte clau de Barcelona'92: la capacitat d'estructurar la ciutat.⁴³ Per tant, les repercussions i els impactes més profunds de les inversions olímpiques són a llarg termini.

La construcció de les rondes de Barcelona —eixos viaris de circumval·lació—, la reobertura de la ciutat al mar amb la construcció de la vila olímpica i la creació de diverses zones de nova centralitat i de les àrees olímpiques de Montjuïc, Diagonal i la Vall d'Hebron són les actuacions principals a Barcelona (Barcelona Holding Olímpico 1990).

La magnitud de la transformació urbanística de Barcelona gràcies als Jocs s'ha d'especificar en aquestes proporcions: amb relació a les que ja hi havia el 1986, les noves obres de vialitat van suposar un augment del 15 %; el nou clavegueram, el 17 %; i les noves zones verdes i les platges, el 78 %. No obstant això, una de les característiques afegides dels Jocs del 1992 va ser la descentralització geogràfica en nombroses poblacions subseus olímpiques: únicament el 38,5 % de les inversions de Barcelona'92 es va fer a Barcelona ciutat, de manera que l'impacte immediat es va percebre a tota la regió.

Un altre aspecte de les inversions dels Jocs de Barcelona'92 il·lustrarà clarament l'economia d'aquesta Olimpíada. Les obres esportives tan sols representen el 9,1 % del total de les inversions dels Jocs de Barcelona. Aquesta proporció tan reduïda s'explica per la gran magnitud de les inversions induïdes pel potent impuls que els Jocs van exercir sobre Barcelona.

Les obres olímpiques van ser promogudes en el 36,8 % per iniciativa privada, i un terç d'aquesta xifra va correspondre a capital estranger. Les inversions privades es van orientar cap a habitatges, hotels i centres de negocis. Les grans inversions privades en obres relacionades amb Barcelona'92 van ser el fruit de les grans expectatives que va crear una atractivitat més gran de la ciutat (Roldán 1992).

43. En aquest pensament urbanístic van sobresortir Bohigas 1986, Busquets 1992 i Esteban 1999, Ajuntament de Barcelona 1999, Marshall 2004 i Pareja et al. 2007.

1.5. El balanç fiscal dels Jocs

Els Jocs Olímpics necessiten recursos públics que, al seu torn, generen altres recursos públics. D'aquesta manera, els Jocs es fomenten des del sector públic, però les administracions públiques obtenen una compensació no tan sols justa, sinó potser més gran que l'aportació que hi van fer. En tot cas, s'intenta minimitzar l'aportació pública en despeses d'organització i destinar-la en un grau més gran a inversions en obres.

Pot ser que les aportacions públiques en inversions augmentin i siguin més grans que les que s'havien previst inicialment, les que s'havien compromès amb els responsables polítics o les que s'havien anunciat. Però, en qualsevol cas, com més gran siguin les aportacions públiques en inversions, més grans seran les inversions privades que les seguiran, i també seran més grans el capital llegat, l'activitat addicional desenvolupada i l'ocupació creada. També, en conseqüència, seran més importants els ingressos públics procedents d'inversions i activitats generades amb motiu dels Jocs Olímpics.

El balanç fiscal analitza el total de les despeses de les administracions públiques relacionades amb els Jocs Olímpics i el total dels ingressos de les administracions públiques derivats d'activitats directament olímpiques i d'activitats generades pels Jocs Olímpics.

En el balanç fiscal dels Jocs de Barcelona es consideren dos períodes: el de preparació dels Jocs, 1986-1992, i el posterior als Jocs. Fins al 1992 són importants les despeses en infraestructures públiques, però també ho són els ingressos públics d'activitats olímpiques no subjectes a deduccions fiscals. A partir del 1992, les despeses públiques relacionades amb els Jocs se circumscriuen al manteniment del capital públic llegat. D'altra banda, abunden els ingressos derivats del capital privat més gran i de l'activitat econòmica addicional fomentada pels Jocs i les inversions olímpiques. Per tant, en tots dos períodes el balanç fiscal és molt positiu.

Així, ja el 2004 els saldos fiscals també van compensar amb escreix les inversions que havien fet empreses i entitats públiques amb relació a Barcelona'92, com s'observa a la figura 7. El balanç fiscal presentat en aquesta investigació s'estima amb un marge de +/- 15 % (Brunet 2002). D'altra banda, no s'hi inclouen els ingressos en concepte de cotitzacions socials. En incloure'ls, els superàvits dels saldos fiscals són: +6.835 M\$ corrents per al període 1986-1992, +2.608 M\$ per al període 1993-2001 i +3.873 M\$ per al període 2002-2010.

2. Després dels Jocs: l'impacte en el cas de Barcelona, 1992-2004

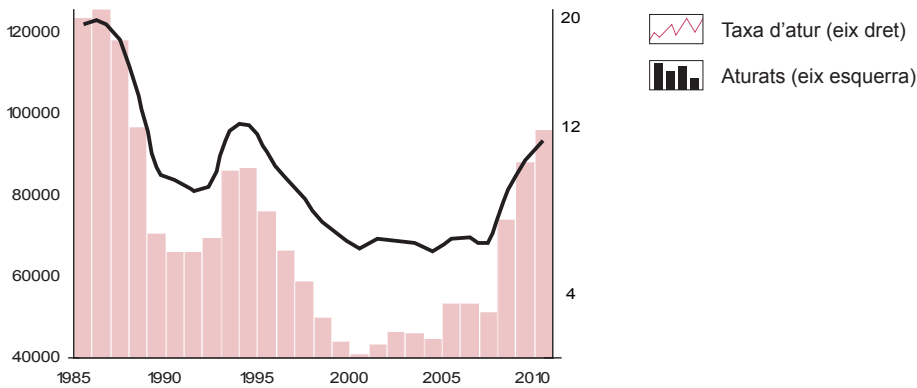
2.1. Capacitat per potenciar l'impuls olímpic i expandir les inversions i l'activitat

L'impacte de la nominació olímpica va ser immediat: l'atur va començar un descens destacat, el mercat de l'habitatge es va reanimar i, per descomptat, la construcció va arribar al seu punt màxim (Brunet 1995; vegeu la figura 7).

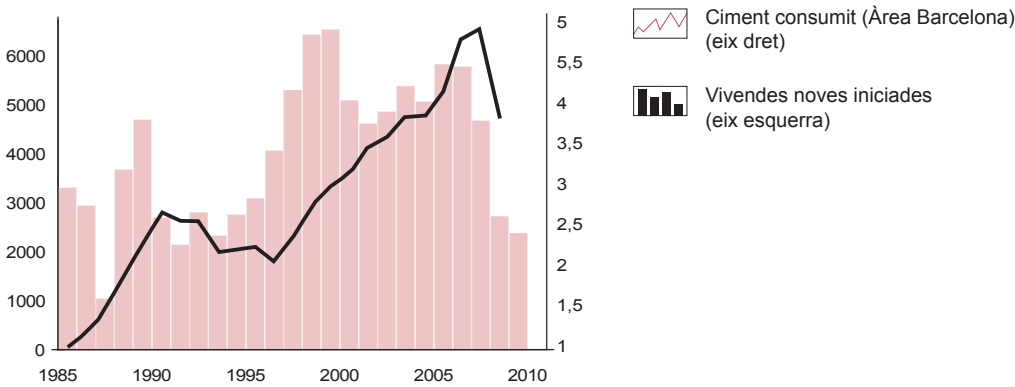
Però sorprèn la continuïtat de l'impuls expansiu: el 1993 va ser pitjor que el 1992 —com a tota la regió, tot el país i tot Europa occidental—, però cada any posterior es van batre tots els rècords de creixement en tots els indicadors (ocupació, inversió, renda, atractivitat, etc.). Barcelona no únicament va reaccionar molt bé als Jocs, sinó que va saber mantenir, d'una manera inaudita, la seva expansió.

Figura 7 : Impactes de la preparació i el llegat de Barcelona'92

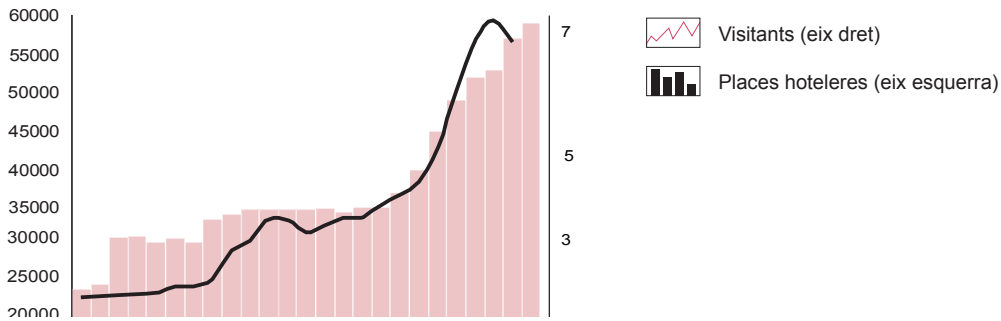
A. Dinàmica de l'ocupació a Barcelona



B. Consum de ciment i vivendes construïdes a Barcelona



C. Places hoteleres disponibles i visitants estrangers a Barcelona



Font: Brunet 1994 i 2006 i Ajuntament de Barcelona (diversos anys).

2.2. Dinàmica econòmica i impacte dels Jocs Olímpics

El mercat de treball de Barcelona i la seva àrea d'influència van millorar substancialment durant el període preparatori d'aquesta Olimpíada. Sintèticament, el nombre de persones a l'atur va disminuir des del màxim històric de 127.774 persones, al novembre del 1986, fins a un mínim de 60.885, al juliol del 1992 durant els Jocs (vegeu la figura 7). La taxa general d'atur de Barcelona va caure entre l'octubre del 1986 i l'agost del 1992 des del 18,4 % fins al 9,6 %, quan les taxes d'Espanya eren del 20,9 % i el 15,5 %, respectivament. Durant el període preparatori, els recursos olímpics van generar una ocupació anual mitjana de 35.309 persones.

D'altra banda, les inversions olímpiques generen una ocupació permanent addicional en activitats promogudes pels Jocs que es calcula en 20.019 persones. En suma, l'efecte ocupació anual mitjana 1987-1993 de l'impacte econòmic de Barcelona'92 va ser de 59.328 persones. Així, s'entén que la reducció de l'atur registrat a Barcelona entre el novembre del 1986 i el juliol del 1992 de 66.889 persones estigui causada, almenys en el 88,7 %, per la celebració dels Jocs del 1992.

Després dels Jocs, l'atur a Barcelona va augmentar en 21.000 persones, un valor semblant a l'ocupació anualitzada del COOB'92. Els anys successius, l'atur es va reduir d'una manera ostensible (vegeu la figura 7). Les inversions creades pels Jocs van actuar com un coixí davant la depressió general. L'economia de Barcelona va mostrar una capacitat de resistència més gran davant la crisi i, a partir del 1994, va crear llocs de treball. Fins al 1993, l'ocupació es va incrementar en 41.450 llocs de treball, la qual cosa va reduir la taxa d'atur a la meitat. Els anys 1993 i 1994, l'atur va augmentar en unes 18.000 persones, però a partir del 1995 es va continuar reduint, gràcies, en part, als 20.230 llocs de treball permanent llegats per les inversions olímpiques (956.000 milions de pessetes de capital social llegat; vegeu la figura 8).

Els indicadors econòmics restants certifiquen el progrés de Barcelona els anys posteriors als Jocs. És el cas, sobretot, del sector de la construcció. El gràfic B de la figura 7 presenta l'auge en el consum de ciment, que es va multiplicar 2,5 vegades entre el 1986 i el 1992, i va continuar augmentant fins a un total de 3,5 vegades el 2001. També es va expandir la construcció d'habitatges, fins i tot en una ciutat relativament finalitzada com Barcelona.

El nombre de places hoteleres disponibles a Barcelona es va incrementar extraordinàriament, i li va seguir el nombre de visitants (gràfic C de la figura 7). Podem comparar els resultats de quatre ciutats olímpiques (Sydney, Atlanta, Seül i Barcelona): els resultats de Barcelona sempre són els millors i, sovint, molt millors, sobretot pel que fa a oferta hotelera i visitants estrangers (figura 4).

La resposta de Barcelona a l'estímul olímpic va ser molt més intensa i més sostinguda que la d'altres ciutats organitzadores. Per això Barcelona'92 és un model d'impacte. Aquesta és l'excepcionalitat de Barcelona: una capacitat extraordinària i sostinguda per aprofitar l'impuls olímpic.

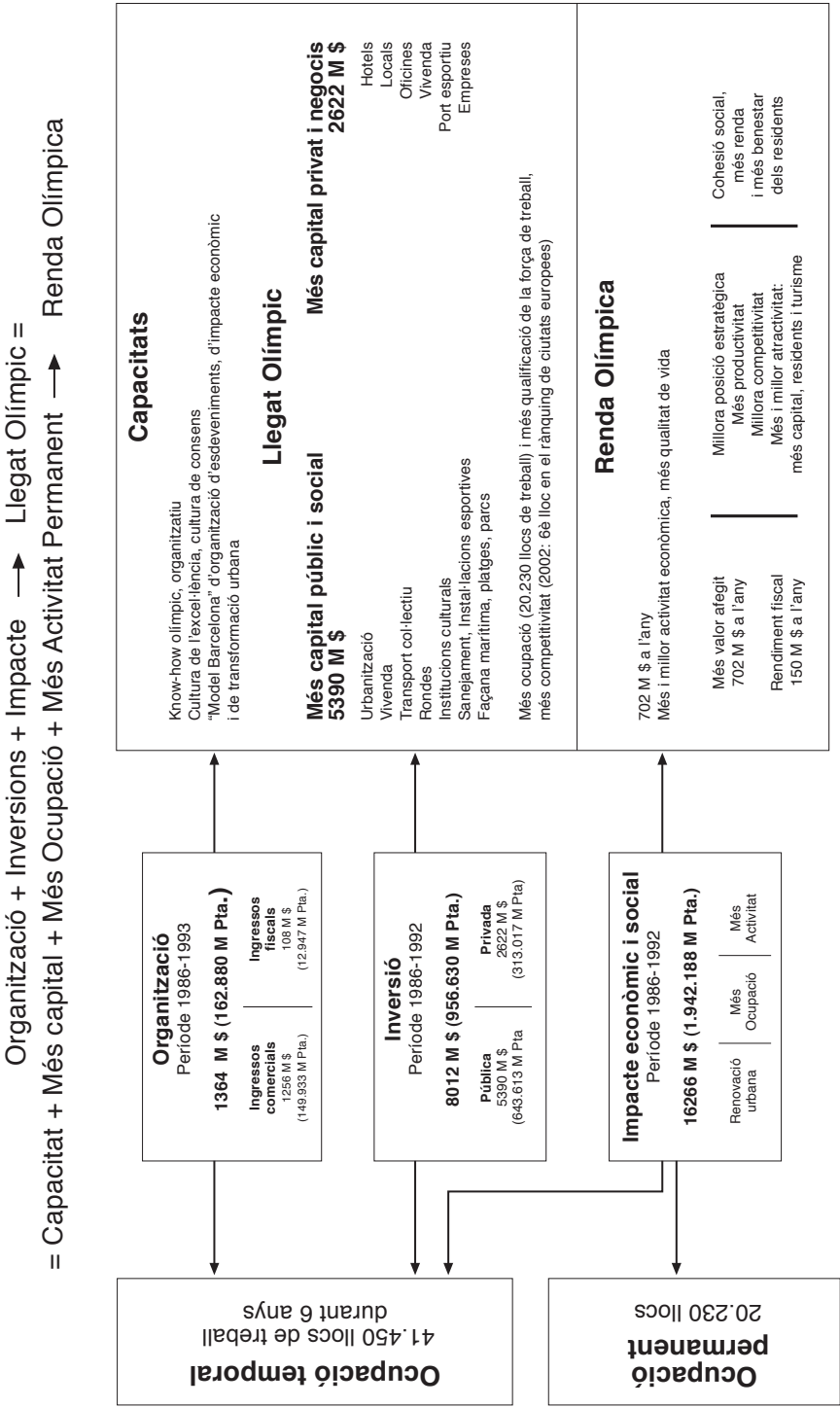
2.3. El "model Barcelona" d'impacte econòmic dels Jocs Olímpics

L'organització dels Jocs i les seves inversions van tenir un impacte immediat molt sensible. Però el més sorprenent és descobrir ara la importància de l'impacte del llegat olímpic permanent i la continuïtat de l'impuls olímpic durant el període subsegüent, 1992-2004. El "model Barcelona" d'impacte dels Jocs Olímpics i els seus resultats principals se sintetitzen a la figura 9 i la taula 2.

L'element clau del "model Barcelona" d'impacte dels Jocs Olímpics són les inversions, per quantitat i per qualitat. Però el model d'impacte pressuposa un model d'organització dels Jocs i implica un model de transformació urbana de la ciutat.

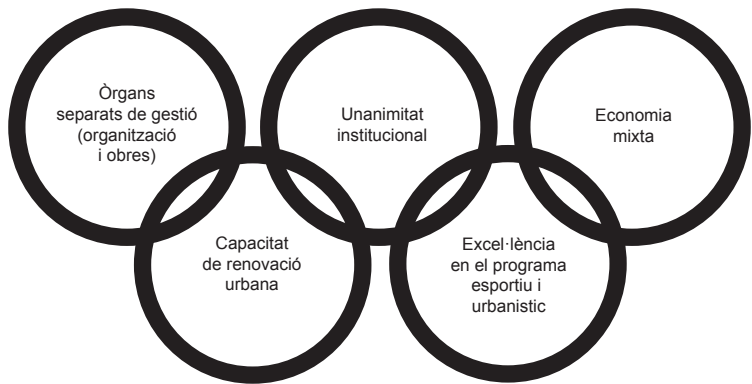
El model d'impacte econòmic es basa en la maximització d'inversions, en la seva atracció i concentració temporal. A causa de la profunditat perseguida en la transformació urbana, la continuïtat de les inversions és essencial, com passa precisament a Barcelona.

Figura 8: Impacte, llegat i renda per a la ciutat de l'organització dels Jocs Olímpics de Barcelona



Font: Brunet 2002.

Figura 9: Les claus de l'èxit de Barcelona'92



Font: Brunet 2002.

Taula 2: Un decàleg olímpic. Per una estratègia d'èxit en l'organització de megaesdeveniments

1. Acord institucional
2. Economia mixta: direcció pública i gestió privada
3. Organismes diferents: per a organitzar els Jocs (esport) i per a portar a terme la construcció (pedra)
4. Principi dels cercles concèntrics. Els recursos olímpics no són despeses sinó inversions
5. Maximitzar les inversions i minimitzar les despeses
6. Principi d'excel·lència: en dues setmanes d'excel·lència, s'igualen no tan sols els esforços organitzadors anteriors, sinó també els futurs
7. El primer beneficiari dels Jocs és l'Estat: a mitjà termini, sempre es donarà un superàvit fiscal
8. Des d'una perspectiva estratègica, el període més important comença després dels Jocs
9. Les inversions olímpiques són el llegat
10. Es requereix una continuïtat en les inversions per a mantenir i treure profit del nou posicionament estratègic de la ciutat i del país

Font: Brunet 2006.

Barcelona mostra una gran capacitat per aprofitar l'impuls olímpic i l'impacte de les inversions; en aquest sentit, és idònia per al canvi. Els recursos aplicats en inversions urbanes es concreten en ocupació temporal per instal·lar-les i, més endavant, en ocupació permanent per explotar-les. En tots dos casos té lloc una activitat econòmica més gran, encara que no tota se centra a la mateixa ciutat. Una capitalització i una activitat més grans redunden en més renda i benestar, més cohesió social i atractiu.

2.4. Impacte comparat dels Jocs Olímpics

S'ha elaborat una base de dades per comparar els impactes de diversos Jocs Olímpics a través de la seqüència següent: organització, inversions i impacte econòmic induït (vegeu la taula 2 i la figura 6).⁴⁴

L'excepcionalitat de Barcelona s'observa clarament. Les inversions olímpiques i el seu impacte econòmic no tenen comparació amb cap altra ciutat organitzadora de Jocs Olímpics. Únicament Tòquio, en el passat, arriba a la meitat de l'esforç inversor de Barcelona. A Seül, les inversions van ser notables, però a Atlanta i Sydney les inversions olímpiques van ser molt limitades. Atenes ho va intentar, i Pequín va seguir el model Barcelona d'impacte urbà i econòmic profund (Brunet i Xinwen 2009), com ho farà Rio. Londres 2012 es mou per millorar la seva posició estratègica entre les regions creatives d'Europa (Poynter i Macrury 2009).

3. Valoració del llegat olímpic

3.1. La continuïtat inversora impulsa la nova posició estratègica

Les inversions són la clau dels recursos econòmics mobilitzats per a Barcelona'92, del seu impacte econòmic, de la transformació urbana i del increment subsegüent de l'activitat, la renda i el benestar.

Una bona part de l'èxit i del caràcter modèlic de Barcelona'92 es deu a les inversions, a la seva qualitat (infraestructures) i la seva quantitat (10.660 milions d'euros). Si les inversions són importants per a l'impuls olímpic, també ho són per completar-ne l'impacte i donar continuïtat a la tasca de transformació urbana i millora estratègica de Barcelona. Les inversions en transformació urbana posteriors a la fase olímpica es van organitzar en dos eixos: els projectes vinculats al Fòrum Universal de les Cultures Barcelona 2004 i el pla Poblenou 22@BCN.

En el primer cas, es tractava de transformar el llevant de Barcelona per completar el front marítim de la vila olímpica (Brunet 2009). D'una manera semblant als Jocs, el Fòrum va ser el pretext per culminar projectes urbanístics d'envergadura, alguns dels quals eren difícils de dur a terme en un context corrent. Les inversions van ser substancialment públiques. En el segon cas, es tractava de renovar intensivament el barri del Poblenou (Brunet 1995), contigu a la zona del Fòrum. Les inversions van ser substancialment privades. Per completar el quadre de la renovació urbana de Barcelona fins al 2004 cal assenyalar els projectes de renovació interior de diversos districtes de Barcelona: Ciutat Vella, Eixample, Gràcia i Nou Barris. Així doncs, les inversions formen el llegat olímpic que explica una bona part de la bonança econòmica i social de la Barcelona des dels Jocs.

3.2. El llegat olímpic i les perspectives estratègiques

El nou capital públic i privat i la nova ocupació permanent, fruit de les inversions olímpiques, constitueixen el llegat dels Jocs de Barcelona'92. Aquest llegat se sintetitza tant en la transformació urbana de Barcelona i en els canvis en la seva estructura econòmica com en una capitalització, terciarització, internacionalització, atractiu, centralitat, productivitat i competitivitat més grans. Són prou sabudes la idoneïtat i la capacitat de Barcelona per potenciar i mantenir l'impuls olímpic, incrementar la seva activitat i la renda, la qualitat de vida i la cohesió social, i avançar en la seva posició estratègica.

El grau de confiança en Barcelona expressat per la preferència de les empreses d'instal·lar-se en una ciutat (un indicador sintètic del seu atractiu, la disponibilitat de serveis, treballadors i mercat, i, en fi, de la seva competitivitat) (Healey & Baker 2010) va millorar notablement després de la celebració dels Jocs (vegeu la taula 4).

44. Sobre l'impacte dels Jocs, a més d'IOC 2002 i 2010, vegeu: per a Seül, Jong-Gie et al. 1989 i Pyun 1999; per a Atlanta, Humphreys i Plummer 2002; per a Sydney, Centre for Regional Economic Analysis — Arthur Andersen 1999 i Preuss 2004; per a Atenes, ATHOC 2002; per a Pequín, BOCOG 2007 i Brunet i Xinwen 2009; per a Londres, Thornton et al. 2006; i per a Rio, Rio 2016 Bid 2009.

La capacitat de Barcelona d'aprofitament de l'impuls olímpic li ha permès esquivar limitacions —com la dissensió entre administracions públiques—, limitar l'impacte negatiu del retard en la construcció d'infraestructures —com el tren d'alta velocitat (AVE)— i no naufragar en la indefinició, més que cultural, de projecte urbà i façana marítima. I, tot i que presenta alguns elements no excessivament atractius (no és capital d'estat, no acull la seu central de moltes empreses multinacionals, no pot presumir gaire d'oferta en transport públic, ni de formació en idiomes, ni de mobilitat laboral, ni de sòl, etc.), Barcelona manté la seva capacitat captivadora i emprenedora.

3.3. Barcelona, model i realitat

Ens referim al “model Barcelona” almenys en tres sentits:

- Model d'organització dels Jocs Olímpics (vegeu la figura 1).
- Model d'impacte econòmic de l'organització i la celebració d'uns Jocs Olímpics, en particular de les inversions en obres d'ús no directament olímpic (vegeu la figura 2 i la taula 1).
- Model de transformació urbana en millora de l'atractiu i de la posició estratègica de la ciutat (vegeu les figures 8 i 10).

Als Jocs Olímpics de Barcelona'92, els objectius van ser molt clars (excel·lència i transformació urbana de Barcelona), així com els procediments (unanimitat institucional, economia mixta, etc.). I com que els resultats d'aquest “model Barcelona” van ser tan positius, el model s'utilitza també sovint en l'accepció d'exemple per als altres, per a altres ciutats organitzadores de grans esdeveniments. Així, els Jocs de Barcelona es van convertir en un model per a altres megaesdeveniments i per a altres ciutats.

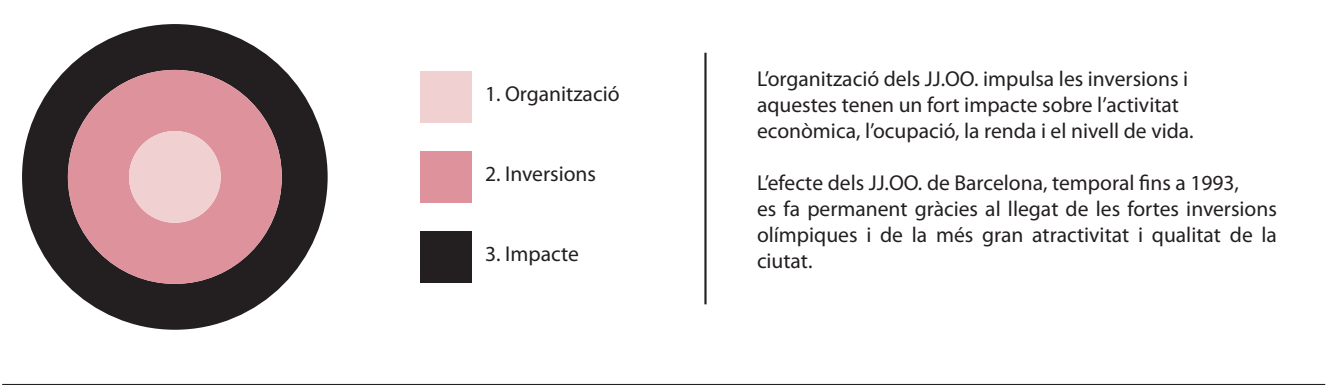
Barcelona és una altra ciutat gràcies als Jocs. Els va organitzar de la millor manera, es van fomentar inversions enormes i, gràcies al bon ús del llegat olímpic, d'un capital i un atractiu més grans de la ciutat, el procés de foment urbà va tenir continuïtat després del 1992.

Per tant, hi ha qualitat pel que fa als objectius i excel·lència pel que fa a la seva implantació, tant a la fase de preparació dels Jocs com després. Però també hi ha capacitat i idoneïtat de la ciutat per aprofitar l'impuls olímpic. En una comparació amb Jocs precedents i posteriors (1964-2008), s'observa una resposta millor de Barcelona als estímuls olímpics i la gran importància del seu impacte (vegeu les figures 4 i 7 i les taules 3 i 4).

La continuïtat del procés inversor, impulsat per esdeveniments com el Fòrum 2004 i amb treballs com ara la conversió del Poblenou en districte d'activitats amb un alt valor afegit aplicades al coneixement i la tecnologia, va ser clau per millorar la posició de Barcelona entre les ciutats europees.

Des del 1986 fins al 1992, i des del 1992, els èxits han estat gegantins. Però els reptes actuals estan a l'altura dels èxits passats, són molt alts i exigents. Les inversions en projectes de transformació urbana no poden flaquejar. La integració europea i la globalització afavoreixen el nou lloc de Barcelona, mentre no es contrariï l'esperit olímpic, el “model Barcelona”.

Figura 10: Els cercles concèntrics dels recursos olímpics



Font: Brunet 2002.

Taula 3: Economia dels Jocs Olímpics: organització, inversions i impacte, 1964-2016

En milions de US \$ constants de 2010	Organització direc- ta dels Jocs	Inversions aplicades als Jocs i atretes per ells	Impacte econòmic pro- duït per l'organització i inversions olímpiques'
Tòquio 1964	169	5.106	5.550
Munic 1972	617	1.652	..
Mont-real 1976	451	3.123	..
Los Ángeles 1984	528	88	..
Seül 1988	698	3.908	3.796
Barcelona 1992	1.678	10.330	20.007
Atlanta 1996	543	1.301	3.082
Sydney 2000	1.099	1.387	3.050
Atenes 2004	2.230	4.736	7.420
Pequín 2008	1.435	8.817	22.816
Londres 2012	1.742	2.078	9.035
Rio de Janeiro 2016	2.815	11.617	..

Font: Brunet 1994 i 2009 i IOC 2002 i 2010.

Taula 4: Posició estratègica i competitivitat de les ciutats europees: valoració de les facilitats per a fer negocis

Ciutat	2010	2005	2000	1990
Londres	1	1	1	1
París	2	2	2	2
Frankfurt	3	3	3	3
Barcelona	4	4	6	11
Brussel·les	5	5	4	4
Madrid	6	7	8	17
Munic	7	9	10	12
Amsterdam	8	6	5	5
Berlín	9	8	9	15
Milà	10	12	11	9
Ginebra	11	20	12	8
Hamburg	12	16	18	14
Zuric	13	10	7	7
Birmingham	14	19	-	-
Düsseldorf	15	14	17	6
Manchester	16	21	14	13
Lisboa	17	15	16	16
Dublín	18	11	13	-
Lió	19	24	20	18
Estocolm	20	17	15	19
Praga	21	13	21	23
Roma	22	26	25	-
Varsòvia	23	18	27	25
Leeds	24	28	-	-
Copenhague	25	27	24	-
Budapest	26	22	22	21
Istanbul	27	29	-	-
Viena	28	23	23	20
Glasgow	29	25	19	10
Bucarest	30	29	-	-
Hèlsinki	31	30	26	-
Moscou	32	31	30	24
Oslo	33	33	28	-
Atenes	34	32	29	22

Fuente: Brunet 1997 i Healey i Baker 2010.

4. Conclusió: de Jocs i megaesdeveniments, d'esport a competitivitat, d'inversions a qualitat de vida

Els Jocs Olímpics són l'arquetip del megaesdeveniment: són el punt de mira de milers de milions de persones durant una desena de dies, fomenten nombroses inversions, milloren la projecció i l'atractiu de les ciutats, les regions i els països, projecten ciutats noves, etc.

L'anàlisi dels megaesdeveniments posa en relleu algunes de les seves característiques més rellevants, que sovint sintetitzem sota la denominació de *model*. Així, per exemple, és paradigmàtic referir-se al “model Barcelona”, compost per:

- Model d'organització: unanimitat institucional, excel·lència dels esdeveniments, òrgans separats pel que fa a l'organització i la inversió, autofinançament.
- Model d'economia: economia mixta, minimització del cost d'organització, maximització de les inversions, continuïtat inversora després de l'esdeveniment.
- Model de renovació urbana: profunditat de la transformació, multipolaritat, descentralització i sostenibilitat de les actuacions.

L'impacte de megaesdeveniments com els Jocs es pot considerar tenint en compte tres cercles concèntrics: l'organització —com la pedra que llancem a un estany—, les inversions —component principal dels recursos econòmics mobilitzats per un gran esdeveniment, és l'impacte immediat— i l'impacte econòmic —conjunt d'activitat generada pels Jocs.

Com veiem a les figures 6 i 10, relatives a la composició dels recursos econòmics relacionats amb els Jocs, el primer cercle concèntric, les despeses d'organització, és el més estable entre esdeveniments successius. Les despeses d'organització estan relativament limitades, i així s'han de mantenir en la gestió de l'esdeveniment.

El segon cercle, el de les inversions, ja varia força entre Jocs. De fet, la gestió ha d'intentar incrementar-les, encara més quan la part més variable són, precisament, les inversions privades que s'autofinancen (sovint procedents de l'estranger), atretes per les noves oportunitats d'inversió i de negoci que creen els megaesdeveniments.

El tercer cercle de recursos el constitueix l'impacte econòmic, que comprèn totes les despeses i inversions tangibles i intangibles, passades, actuals i futures. La maximització de l'impacte depèn de la capacitat de la zona de l'esdeveniment per aprofitar les oportunitats generades pels Jocs i de la millor gestió d'un megaesdeveniment.

Els cercles segon i tercer, és a dir, les inversions i l'impacte, són el nucli del llegat d'un megaesdeveniment. En una economia global contemporània en la qual la innovació i el coneixement són la clau de la productivitat, la preparació i la celebració d'un esdeveniment complex i amb projecció mediàtica propulsa la competitivitat. Així doncs, l'organització i la celebració d'un megaesdeveniment afavoreixen d'una manera extraordinària l'economia i la societat creatives.

Referències bibliogràfiques

- Ajuntament de Barcelona. *Barcelona economia: indicadors econòmics de Barcelona i de la regió metropolitana*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, http://www.bcn.es/publicacions/b_economia/index.htm.
- Ajuntament de Barcelona. 1999. *Barcelona, 1979-2004: del desenvolupament a la ciutat de qualitat*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. <http://www.bcn.es/expo1979al2004>.
- Artur Andersen. 1999. *Economic Impact Study of the Sydney 2000 Olympic Games*. Sydney: University of Tasmania, Centre for Regional Economic Analysis.
- Athens Organising Committee for the Olympic Games, ATHOC. 2002. *Annual Report 2000-2001*. Athens: ATHOC 2004.
- Barcelona Holding Olímpico. 1990. *Barcelona, la ciutat i el 92*. Barcelona: HOLSA.
- Beijing Organising Committee for the Olympic Games, BOCOG. 2007. Finance Department, <http://en.beijing2008.cn/bocog/organization/n214071835.shtml#cw>.
- Blake, Adam. 2005. *The Economic Impact of the London 2012 Olympics*. Nottingham: Christel DeHaan Tourism and Travel Research Institut. TTRI Discussion Paper 2005/5. http://www.nottingham.ac.uk/ttri/discussion/2005_5.pdf.
- Bohigas, Oriol. 1986. *Reconstrucción de Barcelona*. Madrid: MOPU.
- Brunet, Ferran. 1994. *Economy of the 1992 Barcelona Olympic Games*. Lausanne: International Olympic Committee.
- Brunet, Ferran. 1995. *Dimensió econòmica i posició estratègica del Poblenou*. Barcelona: Institut Municipal d'Urbanisme.
- Brunet, Ferran. 1996. *Anàlisi econòmica de les actuacions urbanístiques a Ciutat Vella*. Barcelona: Procivesa.
- Brunet, Ferran. 1997. "The Economic Impacts of the Olympic Games". A *The Centennial President*, dirs. Ferran Brunet, François Carrard i Jean-Albert Corrand, 1-10. Lausanne: International Olympic Committee.
- Brunet, Ferran. 2002. "Anàlisi de l'impacte econòmic dels Jocs Olímpics de Barcelona, 1986-2004". A *Barcelona: l'herència dels Jocs (1992-2002)*, eds. Miquel de Moragas i Miquel Botella, 209-243. Barcelona: Editorial Planeta.
- Brunet, Ferran. 2006. *An Economic Analysis of the Barcelona '92 Olympic Games: Resources, Financing and Impact*. Bellaterra: Centre d'Estudis Olímpics (CEO-UAB). http://ceo.uab.cat/2010/docs/wp028_spa.pdf.
- Brunet, Ferran. 2009. "The Economy of the Barcelona Olympic Games". A *Olympic Cities: 2012 and the Remaking of London*, eds. Gavin Poynter i Iain Macrury, 97-119. Hants: Ashgate.
- Brunet, Ferran i Zuo Xinwen. 2009. "The Economy of the Beijing Olympic Games: An Analysis of Prospects and First Impacts". A *Olympic Cities: 2012 and the Remaking of London*, eds. Gavin Poynter i Iain Macrury, 163-180. Hants: Ashgate.
- Busquets, Joan. 1992. *Barcelona: evolución urbanística de una ciudad compacta*. Madrid: Mapfre-América.
- Centre for Regional Economic Analysis — Arthur Andersen. 1999. *Economic Impact Study of the Sydney 2000 Olympic Games. Full Report*. [Sydney?]: Arthur Andersen ; [Hobart]: Centre for Regional Economic Analysis, University of Tasmania.
- COOB'92. 1993. *Memòria Oficial dels Jocs de la XXVa Olimpíada Barcelona 1992*. Vol 2 i 3. Barcelona: COOB'92.
- Esteban, Juli. 1999. *El projecte urbanístic: valorar la perifèria i recuperar el centre*. Barcelona: Fundació Bosch i Gimpera. Aula Barcelona.

FedStats. 2007. <http://www.fedstats.gov>.

Healey & Baker. 2010. *European Cities Monitor*, <http://www.europeancitiesmonitor.eu/>.

Horne, John i Wolfram Manzenreiter, eds. 2006. *Sport Mega-Events: Social Scientific Analyses of a Global Phenomenon*. Hoboken: Wiley-Blackwell.

Humphreys, Jeffrey M. i Michael K. Plummer. 2002. *The Economic Impact of Hosting the 1996 Summer Olympics*. Georgia: Selig Center for Economic Growth, Terry College of Business, Universidad de Georgia — IRE Advisors. <http://www.selig.uga.edu/forecast/olympics>

International Olympic Committee, IOC. 2002. *100 Years of Olympic Marketing Evolution of Olympic Marketing During the 20th Century*, <http://www.olympic.org/en/content/The-IOC/Commissions/Marketing/Evolution-of-Marketing/>.

International Olympic Committee, IOC. 2010. *Marketing Fact File*. Lausanne: IOC. http://multimedia.olympic.org/pdf/en_report_344.pdf.

International Monetary Fund. 2010. *When Sports Help Economies Score. Finance and Development*, No. monogràfic (Març).

Jong-Gie, Kim et al. 1989. *Impact of the Seoul Olympic Games on National Development*. Seoul: Korea Development Institute.

Marshall, Tim, ed. 2004. *Transforming Barcelona*. London: Routledge.

Moragas, Miquel de i Miquel Botella, eds. 1995. *Les Claus de l'èxit: impactes socials, esportius, econòmics i comunicatius de Barcelona '92*. Bellaterra: Centre d'Estudis Olímpics, Universitat Autònoma de Barcelona.

Moragas, Miquel de, Miquel Botella, eds. 2002. *Barcelona: l'herència dels Jocs (1992-2002)*. Barcelona: Centre d'Estudis Olímpics (UAB), Ajuntament de Barcelona, Editorial Planeta.

Pareja Eastaway, Montserrat et al. 2007. *The City of Marvels? Multiple Endeavours Towards Competitiveness in Barcelona: Pathways to Creative and Knowledge-based Regions*. Amsterdam: University of Amsterdam, Institute for Metropolitan and International Development Studies, ACRE Report 2.2.

Poynter, Gavin i Iain Macrury eds. 2009. *Olympic Cities: 2012 and the Remaking of London*. Hants, UK: Ashgate

Preuss, Holger. 2004. *The Economics of Staging the Olympics: A Comparison of the Games 1972-2008*. London: Edwar Elgar.

Pyun, D. Y. 1999. "The Economic Impact of the Seoul Olympic Games". A *Proceedings of the 7th Annual International Olympic Academic Post Graduate Seminar*. Olympia: International Olympic Academy.

Rio 2016 Bid. 2009. *Rio 2016 Candidate City: dossier de candidature de Rio de Janeiro à l'accueil des Jeux olympiques et paralympiques du 2016*. Rio de Janeiro: Rio 2016 BID.

Roldán, Santiago. 1992. *Barcelona olímpica: la ciutat renovada*. Barcelona: HOLSA.

Samaranch, Juan Antonio. 1992. "Discours d'ouverture par le président du CIO et Pasqual Maragall, Maire de Barcelone, président du COOB'92". *Revue olympique* 300: 473.

Thornton, Grant, Torkildsen Barclay i Christel DeHaan Tourism.Travel Research Institute. 2006. *Economic Impact Study of the London 2012 Olympic Games and Paralympic Games. Final Report*. London: East of England Development Agency.